

NONASP PREHISTÒRIC Manolo Freixa Bondia

Els més vells habitants d'aquesta zona travessada pels rius Algars i Matarranya van ser depredadors: usar i consumir els productes que el món animal i vegetal els proporcionava, sense produir els seus propis aliments. S'alimentaven de senglars, cérvols, cavalls, cabres salvatges, conills i aus. Van viure penosa i heroicament en una dura i constant lluita contra la natura. Van habitar a les terrasses dels rius o a les entrades de les coves i van aprendre a fabricar instruments cada vegada més efectius i especialitzats, en fusta i en pedra hàbilment tallada.

A aquesta època de l'Epipaleolític entre el setè i cinquè mil·lenni, corresponen els jaciments més antics entorn del Matarranya de la Botiqueria dels Moros i Els Secans de Massalió (pintures rupestres a l'aire lliure), el Pontet de Maella i El Serdà i Sòl de la Pinyera de Favara; i el seu afluent l'Algars, on està situada la Cova de l'Algars (Batea) i l'abric de la Costalena de Maella. Tots aquests jaciments presenten el mateix tipus de lloc d'ocupació: un ampli abric d'escassa profunditat situat entre 15 i 25 metres sobre la llera actual dels rius, Matarranya i Algars.

Al voltant dels 5.000 anys a. a C apareix una nova economia de producció basada en el cultiu de les terres i l'explotació de la ramaderia. És el Neolític. Van augmentar el nombre de cabanes i abrics rocosos habitats ja per grups sedentaris. El clima havia millorat i la caça menor abundava entre la densa vegeta-

ciments catalogables dins d'aquest període és relativament extens: Botiqueria dels Moros a Massalió; Mataperro I a Casp; Els Rams a Chiprana; i a Maella, La Costalena i El Pontet.

En el terme de Faió, a la riba esquerra del riu Matarranya, en la seva desembocadura a l'Ebre, en els abrics sota roca del Salt de Claret, Cova de la Fugaza i la Boquera es van recollir un ascla natural i alguns fragments de sílex.

A la dreta de la desembocadura del Matarranya hi ha el jaciment del Cingle de la Boquera amb indústries lítiques i ceràmiques. També s'ha produït alguna troballa esporàdica a Nonasp a la Foia d'Alcalà (partida del Moro), Pla d'Enbataller, El Consell, Montfalla, partida de La Capella, Els Vilars, on es van recollir alguns mòduls de sílex d'entre la massa de graves sedimentades, sense observar-hi cap empremta de treball intencionat i prop de la Cova de la Verge (destruïda parcialment durant la construcció del ferrocarril) on s'han trobat pedres tallades.

Del sílex s'extreien làmines fines amb o sense retocs i es fabricaven destrals, puntes de fletxa, punyals, cisells, martells, percussors, arades, maces, becs, molins de pedra i fulles de falç per segar. S'utilitzava també el basalt i la pissarra, materials portats d'altres zones.

Les coves es van anar abandonant progressivament per establir-se en campaments que, amb el transcórrer del temps, es convertirien en poblats. A l'hora de fixar els assentaments humans es tenia en compte els rius que eren corredors naturals que comunicaven el litoral mediterrani amb les zones de l'interior.

Els fragments trobats de ceràmica pertanyien a gots de fang o gerres més aviat grans per guardar els aliments, per transportar-los i per coure'ls. La pasta estava feta amb argila poc depurada i els ornaments els feien amb incisions dels dits i les ungles. També van construir forns de fang per coure els cereals.

Del Neolític Final (començament del tercer mil·lenni) hi ha el jaciment de la Mina Vallfera de Mequinensa, que sembla tenir relacions amb els sepulcres de fossa catalans. En dos cistes de pedra (que recobrien dues fosses prèviament excavades) es van trobar les restes d'un individu en una sepultura i un adult i un nen a un altra. L'aixovar que acompanyava els morts comprenia braçalets, comptes de pedra verda, destrals polides i triangles de sílex.

La cova on es va trobar la Mare de Déu de les Dos Aigües, utilitzada com abric prehistòric

ció; el cultiu de la terra i el pasturatge de la ramaderia trobaven les condicions ideals. El gos va ser un dels animals que primer van domesticar, després ho van fer amb les cabres i les ovelles i, més tard amb el porc.

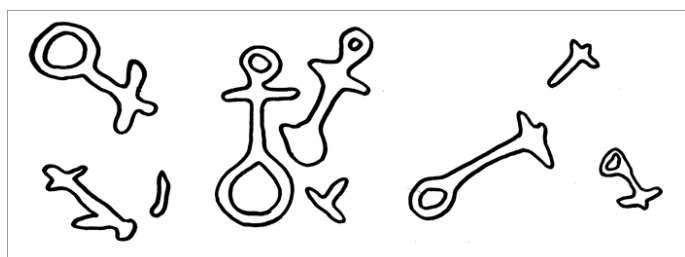
Els cereals (blat, ordi i sègol) van ser les primeres plantes que van conrear. Més endavant van conrear alguns llegums, com llenties, cigrons i pèsols.

A la comarca baix aragonesa el nombre de ja-

Tots aquests materials que utilitzaven els difunts quan vivien, estaven destinats a que els morts fessin ús d'ells de la mateixa manera que quan vivien. Les sepultures acostumaven a trobar-se agrupades, en llocs pròxims als poblats.

L'aparició dels metalls correspon a l'època entre el 2500 i 700 a. de C. Aquesta cultura ve a través del Segre des de Catalunya. Els primers metalls que es van fer servir per elaborar joies, instruments i armes van ser l'or, la plata i el coure.

Amb el temps van fer aliatges de metalls per obtenir uns més durs i resistents. Amb el coure i l'estany van obtenir el bronze amb el qual es feien eines de treball (destrals i punxons), però sobretot armes. S'han trobat per aquesta zona anells, molins de mà, fulles de falç i punyals de coure. Es van continuar uti-

DIBUIX PREHISTÒRIC A LES TRES ROQUETES

litzant eines de sílex, com puntes de fletxa i ganivets; així com botons i estris d'os.

En el Bronze Inicial els jaciments lítics de superfície de la zona Algars-Matarranya es multipliquen notablement. Cal destacar el de La Trapa, que presenta peces de gran format. En el Bronze Mitjà, l'emplaçament escollit per aquests assentaments és sempre a l'aire lliure: al cim d'un turó (Tossal de Gallart), en una petita plataforma (Vall de Ros) o en el pla (La Bardina). Aquests jaciments maellans de mida petita tots ells, tot just presenten trets que permetin conèixer la seva estructura urbanística.

El Bronze Final comença al voltant del 1100 a. de C. amb l'arribada de la cultura dels «Camps d'Urnes» procedent de Catalunya. Es tracta de gent del centre d'Europa, que incinera els seus morts col·locant les seves cendres en una urna funerària. A aquesta època corresponen els jaciments de Palerm i Cabezo de Monleón a Casp, Masada del Rat a Fraga, i el Roquissal del Rullo situat a l'esquerra del riu Algars en el camí de Favara a Batea molt a prop de Pinyeres. Té 160 metres de longitud per 46 d'ample i 16 habitacles construïts sobre roca viva. Es va trobar abundant ceràmica, destrals, fletxes i altres estris de bronze, motlles per fondre i peces de teler. La fosa del Roquissal del Rullo devia proveir als pobladors dels voltants de tota mena d'eines de treball i d'armes de

defensa fabricades en bronze.

Possiblement de l'Edat del Bronze s'han trobat uns gravats rupestres a les (Nonasp), els quals es localitzen sobre uns blocs arenosos que coronen el turó situat a prop de la localitat entre el riu Matarranya i la Vall de Favara. Van haver de fer per abrasió colpejant amb una pedra dura. No tenen molta profunditat. Apareixen en petits plafons disposats en posició horitzontal. Interessa destacar la seva associació en cassoletes circulars i quadrades.

Aquest tipus de gravats apareixen en general sobre les cobertes dels megàlits (construcció de tipus funerari), així com també sobre grans roques aïlades. Normalment s'emplaçaven prop de les necròpolis (cementiris). Se suposa que delimitaven llocs sagrats, podent ser un altar de sacrificis. Ocupaven zones altes i prop dels llocs on vivien. Més endavant apareixerà el ferro (segles VIII i VII a. de C.), que juntament amb el bronze s'implantaràn gràcies al comerç de motlles de fosa i lingots. Els assentaments són de dimensions considerables i encara es poden observar restes constructives de cases, amb parets mitgeres comuns, conservant l'arrencada dels murs que formen estructures

Les Tres Roquetes

de tendència rectangular formats per aparell de pedra escairada. Existia un carrer central i diversos sistemes defensius a base de murs que facilitaven la dispersió i extensió del poblat des de les zones muntanyoses al pla. Aquests poblats ho van ser sense interrupció fins als temps de la cultura ibèrica i la romanització.

A poc a poc es va anar incrementant la superfície conreada i es generalitza la presència d'ases i cavalls, utilitzats com a animals de transport. El cavall, gràcies a la seva mobilitat, també es feia servir amb finalitats guerreres. Es va perfeccionar la ceràmica amb la construcció de recipients de més dimensió i es va desenvolupar la cistelleria. Utilitzava els refugis per enterrar els morts en simples fosses excavades, individuals i col·lectives. Dels poblats d'aquesta època cal destacar el del Roquissal del Rullo (Favara), Azuda i Santa Bàrbara (Maella) i La Tallada (Casp).